

אהוד אולמרט והמזרח התיכון החדש-חדש

בהקשר של יחסי ישראל-ערב כרוך המונח "מזרח תיכון חדש" בראש ובראשונה בחזון שטווה שמעון פרס בראשית שנות ה-90. על פי חזון זה, לאחר כינונו של שלום מדיני ייכון גם שיתוף פעולה ישראלי-ערבי בפיתוח התשתיות והמשאבים הכלכליים, שיידרשו כדי לקיים בעשורים הבאים את אוכלוסייתו התופחת של האזור. הייתה זאת אירוניה מרה שעשור לאחר מכן ניצבה ישראל מול מזרח תיכון חדש שונה לחלוטין, שמעוצב על-ידי איראן, החותרת להגמוניה אזורית, תורכיה, שחזרה לפוליטיקה האזורית כמעצמה אסלאמית, וציר התנגדות, שהקימה ומנהיגה איראן, הכולל אותה ואת סוריה, חזבאללה, חמאס והג'האד האסלאמי.

בבחירות שהתקיימו בישראל במרס 2006 ניצח אהוד אולמרט, יורשו של שרון, שהתמודד על בסיס מצע יוני ובמרכזו "תוכנית ההתכנסות" – נסיגה חלקית חד-צדדית מהגדה המערבית כהשלמה למהלך שהחל ברצועת עזה. אך זמן קצר לאחר שנבחר, חמאס ברצועת עזה וחזבאללה בלבנון הציבו בפניו אתגר, ואולמרט נגרר למלחמה בעייתית בלבנון, מלחמה שהעיבה על תקופת כהונתו והביאה לגניזתה של תוכנית ההתכנסות. אולמרט עוד הספיק לצאת למבצע רחב היקף בעזה ולנהל משאים ומתנים שלא צלחו עם סוריה ועם הפלסטינים

בטרם אולץ להתפטר מתפקידו. אולמרט, שמילא את מקומו של שרון החולה כראש ממשלה, עמד בראש רשימת קדימה בבחירות לכנסת. הוא ראה בעצמו את יורשו של שרון במלוא מובן המילה והציג את עצמו ככזה. בדומה לשרון הוא השלים מסע מלב-לבו של הימין הישראלי לעמדה החותרת ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מצע הבחירות של קדימה בראשות אולמרט כלל את תוכנית ההתכנסות כנדבך מרכזי בו. אולמרט העדיף פתרון מוסכם עם הפלסטינים, אך בהנחה שפתרון כזה יהיה קשה, ואולי אף בלתי ניתן להשגה, ראה לנגד עיניו נסיגה ישראלית חד-צדדית מרוב שטחה של הגדה המערבית ופינוי התנחלויות מבודדות, שלא נכללו בשלושת גושי ההתיישבות הגדולים שנועדו להישאר בשליטה וריבונות ישראליות. ערב קריסתו הפיזית של שרון, העריכו הסוקרים שקדימה בראשותו צפויה לזכות בארבעים מושבים בכנסת. אך ככל שנקף הזמן הלכה והצטמקה התמיכה בקדימה בהנהגת אולמרט. בבחירות של מרס 2006 זכתה קדימה בסופו של דבר בעשרים ותשעה מושבים. אולמרט הרכיב קואליציה שהעבודה (ולה 17 מושבים) שימשה בה שותפה עיקרית. בנסיבות אלו היה על אולמרט להציע לעמיר פרץ, מנהיג העבודה, תיק מרכזי – אוצר או ביטחון. פרץ בנה את הקריירה הפוליטית שלו כמזכ"ל ההסתדרות ועל כן, קהילת העסקים, ראשי המשק ואולמרט עצמו חששו מהפקדת תיק האוצר בידו. אך החלטתו של אולמרט להציע לפרץ את תיק הביטחון והחלטתו של פרץ לקבל את ההצעה היו, כפי שהתברר זמן קצר לאחר מכן, משגים חמורים. אולמרט הרכיב את ממשלתו ב-4 במאי 2006. תוכנית ההתכנסות תפסה מקום מרכזי במצעה של הממשלה. ב-23 בחודש נסע אולמרט לווינגטון לפגישה ראשונה עם הנשיא בוש בתפקידו החדש. היחסים האישיים בין השניים היו ונתרו לבביים, אך וווינגטון לא הפגינה תלהבות

מעוד תוכנית פעולה חד-צדדית; היא העדיפה הסדר מוסכם. אך בכל מקרה הדיונים הפנימיים בישראל והדו-שיח עם ארצות-הברית בנוגע לסוגיה הפלסטינית נקטעו בשל אתגרים שהוצבו לראש הממשלה הטרי בגבול עם רצועת עזה ובגבול עם לבנון. כפי שראינו, הנסיגה החד-צדדית מעזה שהוליך אריאל שרון לא הביאה להתנתקות ישראלית מלאה מרצועת עזה ולא לרגיעה מלאה בזירה הישראלית-פלסטינית. במהלך החודשים שעברו בין השלמת הנסיגה הישראלית מרצועת עזה (ספטמבר 2005 – יוני 2006) השלימה חמאס את היפרדותה למעשה של רצועת עזה מן הגדה המערבית. הבחירות שנערכו ברשות הפלסטינית בינואר 2006 (במידה רבה בלחצו של ממשל בוש כחלק מחתירתו לטיפול הדמוקרטיה במזרח התיכון) הסתיימו בניצחונו של חמאס. ערב הסעודית לחצה וטיפחה במאמץ מכונן ממשלת אחדות לאומית פלסטינית. זו קמה במרס 2006 והתפוררה שלושה חודשים לאחר מכן ביוני 2006. התהליך הושלם זמן קצר אחר כך כאשר חמאס השתלט במהלך עקוב מדם על רצועת עזה וחסל את שרידי נוכחותה של הרשות הפלסטינית והשפעתה באזור. הרשות התפצלה למעשה לשתי ישויות נפרדות.

במרוצת חודשים אלה אירעו גם כמה פרצי אלימות לאורך גבולה החדש של ישראל עם רצועת עזה. פרצי אלימות אלה התנהלו על פי דפוס כמעט קבוע. בעשורים הקודמים נבנתה בשלבים גדר הפרדה לאורך קו הגבול עם רצועת עזה והוכיחה את יעילותה בתקופת האנתפאדה השנייה. אבל בראשית העשור הראשון של המאה הנוכחית הצליחו חמאס, הג'האד האסלאמי וארגונים קיצוניים נוספים לייצר רקטות קצרות טווח פרימיטיביות שנקראות "קסאם" (על שם גדודי עז אל-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס). אלה נורו לעבר יישובים ישראליים באזור עוטף עזה ובמערב הנגב, ובראש ובראשונה

אל שדרות. מחזור טיפוסי של אלימות החל בירי רקטות קסאם או פגזי מרגמה לעבר יישובים ישראלים, זה הביא לתגובה ישראלית וזו גררה ירי נוסף, שהביא לתגובה ישראלית צבאית נוספת וגם להטלת מגבלות במעברים לרצועת עזה ולסגירתם. בפברואר 2005 הושגה הפסקת אש (תהדיאה) שלא כובדה במלואה ובכל מקרה קרסה ב־2006.

צפונה יותר, בזירת הגבול הישראלי-לבנוני שעיצבה הנסיגה הישראלית החד־צדדית בשנת 2000, התפתחו האירועים במסלול שונה. ארגון חזבאללה ופטרוניו האיראנים והסורים ראו והציגו את הנסיגה הישראלית כהוכחה לצדקת הדרך של דוקטרינת "המוקאומה" (התנגדות) שטענה כי אם יתמידו הערבים בהתנגדותם לישראל הם יצליחו בסופו של דבר להביס אותה. הנהגת חזבאללה ניסתה להצדיק את סירובה להתפרק מנשקה בטענה שהמאבק לא תם, משום שישראל לא נסוגה ממלוא השטח הלבנוני שבו החזיקה (הגם שהנסיגה הישראלית תואמה עם האו"ם וקיבלה את אישורו). טענתו הספציפית של חזבאללה הייתה שכל עוד ישראל מחזיקה בשטח שנקרא "חוות שבעא", באזור מפגש הגבולות ישראל-לבנון-סוריה, וממשיכה בטיסות הסיור והצילום של חיל האוויר הישראלי מעל שטחה של לבנון היא מפרה את ריבונותה של לבנון. ישראל מצדה גרסה וגורסת כי אזור חוות שבעא הוא חלק מרמת הגולן וכי יש לדון בעתידו של האזור עם סוריה ולא עם לבנון.

בראשית שנות האלפיים התעצם כוחו של חזבאללה הן בשל האצת החתירה האיראנית להגמוניה אזורית והן בשל חילופי הדורות בשלטון הסורי. חאפט' אל-אסד סייע לקיום הקשר בין איראן לחזבאללה כחלק מתרומתו לברית האסטרטגית בין דמשק לטהראן וכדי לטפח את אחד הנכסים האסטרטגיים של סוריה בלבנון. אך בשעה שחאפט' אל-אסד הקפיד לנהל את יחסיו עם

מנהיג חזבאללה, חסן נצראללה, במתכונת של יחסי פטרון־שותף זוטר, הרי בנו, בשאר, עבר לנהוג בנצראללה כשווה בין שווים ולעיתים אף נשא אליו עיניים בהערצה. חזבאללה בחן את כללי המשחק החדשים שישראל קבעה בנסיגתה החד־צדדית מלבנון, בחטיפת שלושה חיילים ישראלים, בנימין אברהם, עדי אביטן ועומר סוועאד, שפיטרלו לאורך גבול לבנון באוקטובר 2000. אהוד ברק, ראש הממשלה באותה עת, שהתמודד עם פרוץ האנתפאדה השנייה ועם ההתנגשות עם המיעוט הערבי בישראל שאירע אחריה, החליט לא להגיב על ההתגרות ולהימנע מפתיחת חזית שלישית. מדיניות זאת, אימץ בשינויים מסוימים גם יורשו בתפקיד, אריאל שרון, לנוכח שורה של התגררות נוספות מצד חזבאללה. שרון הסתפק בתקיפות עונשין על יעדים סוריים בלבנון (פעם אחת בסוריה גופא) כשהוא מאותת בכך שלידו סוריה הייתה אחראית לפעילות של חזבאללה. מדיניות זאת שיקפה גם את נחישותו של שרון להתמקד בסוגיה הפלסטינית ולהימנע מהסתבכות משמעותית בזירה הצפונית. להחלטתו של שרון להימנע מפעולה ישירה נגד חזבאללה הייתה תוצאה רבת־משמעות, שכן היא איפשרה לארגון לבנות מאגר מרשים של טילים ורקטות וכן תשתית צבאית מפותחת בדרום לבנון, שנפרסה עד לגדר הגבול עם ישראל. לדמותו של ארגון חזבאללה ולתדמיתו כתנועת התנגדות הייתה חשיבות רבה במימוש סדר היום הלבנוני של הארגון. מדובר בישות רבת־פנים: תנועה ומפלגה שיעית לבנונית, כוח צבאי למחצה (אך בעל יכולות של צבא סדיר), ארגון טרור ומכשיר בידי המשטר האיראני. לאחר הנסיגה הישראלית בשנת 2000 יכול הארגון להפוך עצמו למפלגה של ממש ולחזור להאדרת כוחה של העדה השיעית במערכת הפוליטית הלבנונית. אך לא זאת הייתה מגמת פניו.

יתרה מזאת, מצבור הרקטות והטילים שבידי חזבאללה היה, בייחוד מאז 2003, מרכיב חשוב בהרתעה האיראנית לנוכח התקפה אפשרית מצד ישראל או ארצות־הברית על מתקני הגרעין שלה. באמצעות קיום התנגדות פעילה גם אם לא רצופה מול ישראל ביקש חזבאללה להצדיק את סירובו להתפרק מנשקו ולעצור את מסע ההתחמשות שלו. סוגיות אלו הוכנסו להקשר בין־לאומי רחב יותר כאשר החליט ממשל בוש אחרי 2003 להגן על ריבונותה של לבנון ועל משטרה הדמוקרטי מפני איראן, סוריה ושלוחיהם הלבנוניים. החלטת הממשל הייתה בעת ובעונה אחת חלק מהמסע האנטי־סורי שבו פתח, וכן אחד מגילוייה של החתירה להביא לדמוקרטיזציה של המזרח התיכון ולהוכיח כיצד תרמה המלחמה בעיראק למאמץ זה. בספטמבר 2004 בתמיכת צרפת וערב הסעודית הביאה ארצות־הברית את מועצת הביטחון לאמץ את החלטה מספר 1559, שקראה בין השאר ליציאת הכוחות הזרים (דהיינו האיראנים והסורים) מלבנון ולפירוק נשקן של כל המליציות (דהיינו חזבאללה). המאבק על עתידה של לבנון הועצם ב־2005. ב־14 בפברואר של אותה שנה נרצח בפיצוץ של מכונית תופת רפיק אל־חריירי, ראש הממשלה לשעבר, מתנגד חריף של סוריה ובעל ברית קרוב של ערב הסעודית. תחת לחץ אמריקני כבד, הודיעה סוריה על הסגת כוחותיה מלבנון (הנסיגה הושלמה ב־26 באפריל).

ב־8 במרס אירגנו חזבאללה ותומכיה האחרים של סוריה הפגנה גדולה בבירות, אבל שישה ימים אחר כך האפילה עליה הפגנה גדולה יותר שאירגנה קואליציה נוצרית־סוניית־דרוזית. קואליציה זו שכונתה מאז "קואליציית 14 במרס" ניצחה בבחירות הפרלמנטריות שנערכו במאי 2005 (היא השיגה 72 מתוך 128 מושבים) ופואד סניורה הרכיב ממשלה חדשה מטעמה.

הקואליציה המנצחת החליטה לכלול בממשלה החדשה גם שר אחד המזוהה עם חזבאללה.

שרשרת אירועים זאת לוותה בהחרפת התקפות חזבאללה על ישראל שנוהל לסירוגין בין מאי 2005 ליוני 2006. חזבאללה תקף מטרות אזרחיות וצבאיות בצפון ישראל והשקיע מאמץ מיוחד בחטיפת חיילים ישראלים כדי לכפות על ישראל עסקת חילופי שבויים. צה"ל הכין שתי תוכניות פעולה אלטרנטיביות למקרה של הידרדרות והתנגשות רחבת היקף עם חזבאללה: תקיפה מסיבית מהאוויר או פעולה קרקעית גדולה.¹

על רקע זה פרץ ביוני-יולי 2006 משבר דו־חזיתי. ב־25 ביוני חדרה לישראל חוליה של חמאס דרך מנהרה שנחפרה מתחת לגדר ההפרדה עם רצועת עזה, תקפה מן המערב טנק ישראלי, הרגה שני חיילים – חנן ברק ופבל סלוצקר – וחטפה שלישי, רב"ט גלעד שליט. ב־12 ביולי תקף חזבאללה מן המערב פטרול ישראלי שנסע לאורך גדר הגבול עם לבנון. שלושה חיילים נהרגו – אייל בנין, שני תורג'מן, ווסים סלאח נאזל, ושניים נחטפו – אלדד רגב ואהוד גולדווסר (בדיעבד התברר כי גם הם נהרגו). טנק ישראלי שפתח במרדף אחרי החוטפים וחצה את הגבול ללבנון עלה על מוקש וחמישה חיילים נוספים נהרגו. כפעולת הסחה ירה חזבאללה גם רקטות קטטות קטטות לתוך תחום ישראל.

ממשלת ישראל החליטה להגיב במהירות ובאורח מסיבי. הפרובוקציה של חזבאללה הייתה מרחיקת לכת בפני עצמה; כיוון שאירעה בסמוך לתקיפה בגבול רצועת עזה היא נתפסה כחלק ממאמץ מתואם לבחון את ראש הממשלה החדש של ישראל ולערער את מעמדו. הרמטכ"ל המליץ על תקיפה מסיבית מן האוויר של מספר רב של יעדי חזבאללה ויעדים נוספים

הקשורים אליו. בדיעבד, הפרובוקציה של חזבאללה ותגובת צה"ל היו נקודת הפתיחה של מלחמה שהסתיימה לאחר שלושים ושניים יום, ב־14 באוגוסט, כששני הצדדים הסכימו על הפסקת אש, שהתבססה על החלטת מועצת הביטחון 1701. במהלך המלחמה השמיד חיל האוויר את רוב הטילים לטווח ארוך ובינוני, שהיו בידי חזבאללה, את מטה חזבאללה ובניינים סמוכים לו ברובע הדחיא בדרום בירות וכן בסיסים ומוקדי שליטה של הארגון בבקאע ובחלקים אחרים של לבנון. אך חיל האוויר לא הצליח להשמיד את מרבית הרקטות קצרות הטווח וחלק מבעלות הטווח הבינוני. אלו שוגרו בידי חזבאללה לתוך שטח ישראל בקצב שעלה על מאה ליום כשהן פוגעות בחיפה ובערים אחרות וזורעות הרס ומהומה בחלקה הצפוני של ישראל. צה"ל נמנע בראשית המערכה מפעולה קרקעית רחבת היקף, אך כשפתח בה מאוחר יותר נתקל בהתנגדות עיקשת ויעילה. רק ב־9 באוגוסט אישר הקבינט מבצע קרקעי גדול, שנועד לכבוש את דרום לבנון, לחסל את חוליות משגרי הרקטות של חזבאללה באזור ולשים בכך קץ לשיגור הרקטות לעבר ישראל. המבצע החל אך לא הושלם בשל ההחלטה לאמץ את החלטת מועצת הביטחון 1701 (שהתקבלה ב־11 באוגוסט) ואת הפסקת האש שהושגה אחריה.

במהלך המלחמה נהרגו 120 חיילי צה"ל ו־42 אזרחים ישראלים, בין שש מאות לשבע מאות חיילי חזבאללה נהרגו. מספר האזרחים הלבנוני, שנהרגו במלחמה, שנוי במחלוקת; אחת ההערכות היא שנהרגו כאלף אזרחים. לשתי המדינות נגרם הרס רב. מעבר לקורבנות ולנזק הייתה מלחמת לבנון השנייה אירוע רב־משמעות מכמה בחינות. הייתה זאת מלחמה בין צבא רב־עוצמה לארגון גרילה צבאי למחצה, אבל גם מלחמה באמצעות שליח בין ישראל לאיראן ובמידה מסוימת גם בין ישראל לסוריה. בהקשר רחב יותר היה זה מאבק בין "ציר ההתנגדות" בהנהגת

איראן ובין יריביו בזירות האזורית והבין-לאומית. ממשל בוש ויריביה הערביים של איראן קיוו שהמלחמה תסתיים בניצחון ישראלי ובמפלה ניצחת עבור חזבאללה ופטרוניו.²

אלה האחרונים יצאו לפיכך נשכרים מכישלונה של ישראל לסיים את המלחמה בניצחון מהיר וחד-משמעי. זאת ועוד, כל עוד המלחמה נמשכה, דיווחיהן של רשתות הטלוויזיה הלווייניות (בראש ובראשונה אל-ג'זירה) הסעירו את דעת הקהל הערבית, אך אותם משטרים ערביים, שייחלו לניצחון ישראלי, נאלצו לגנות את הפעולה הישראלית. דעת הקהל והמערכת הפוליטית בישראל טולטלו בגין הדרך שבה נוהלה המלחמה ובגלל הכישלון לסיים אותה בניצחון ברור, עקב המספר הרב של קורבנות בקרב אנשי הצבא והאזרחים וההרס הפיזי והמורלי שגרם ירי הרקטות והטילים של חזבאללה. ועדת וינוגרד, שהוקמה בלחץ דעת הקהל, פירסמה דוח ביניים חריף באפריל 2007 ודוח סופי מרוכך מעט בסוף השנה. הוועדה החליטה להימנע ממתן "המלצות אישיות", אך מתחה ביקורת על החלטתן של ההנהגה הפוליטית והצבאית להיכנס למלחמה ללא תוכנית ברורה ועל כך שכאשר התברר כי אי אפשר לנצח במלחמה מן האוויר, נמנעו לבחור בין יציאה למבצע קרקעי רחב היקף ובין סיום המלחמה מוקדם הרבה יותר במתווה דומה לזה שהושג בסופו של דבר. למלחמה היו שני הישגים עיקריים: שיקום ההרתעה הישראלית (עד כה, אפריל 2012, נמנע חזבאללה מלתקוף את ישראל), ואימוץ ההחלטה של מועצת הביטחון 1701. ההחלטה חזרה ואישרה את החלטה 1559, שהתקבלה ב-2004, וקראה להחלת ריבונותה של המדינה הלבנונית ופריסת הצבא הלבנוני בדרום המדינה, תיגברה את יוניפי"ל, כוח האו"ם המוצב בדרום לבנון, וקראה להפסקת הברחות הנשק ללבנון. אך ככל שנקף הזמן, נראתה קריאה זו חסרת משמעות. איראן וסוריה מילאו מחדש את מאגרי הנשק

של חזבאללה ולאחר מכן הגדילו אותם באורח דרמטי. חזבאללה נהנה עתה מעוצמת אש העולה לא רק על כוחו של הצבא הלבנוני אלא גם על כוחן של מדינות רבות באזור.

לישראל (ובאותה מידה גם לארצות־הברית ולמדינות אחרות הנתונות בסכסוכים ומלחמות דומים) המלחמה ב־2006 המחישה פעם נוספת את הקשיים הכרוכים בניהול "מלחמה א־סימטרית" נגד מיליציה (או ארגון תת־מדינתי) הפרוס בקרב אוכלוסייה אזרחית. קשה לנהל מלחמה כזאת בלי להסב פגיעה לאזרחים תמימים וקשה לסיים אותה בניצחון חד־משמעי. ישראל עשתה חיל נגד אויביה במלחמות קונוונציונליות אך היא מתמודדת עתה מול שני אתגרים חדשים: חתירתה של איראן לנשק גרעיני והתחמשותם של אויבים קרובים יותר בטילים וברקטות. ישראל הותקפה בטילים בליסטיים בידי עיראק ב־1991 ובקטיושות מלבנון אך אירועים אלה מתגמדים נוכח האיומים הגלומים במצבורי הנשק של איראן, חזבאללה וחמאס. בכל מקרה, מלחמת לבנון השנייה לא פתרה את בעיות היסוד שבפניהן ניצבת ישראל בכל הנוגע ללבנון. שכנתה הצפונית של ישראל הייתה לפני המלחמה "מדינה כושלת" (Failed State), דהיינו מדינה שאינה שולטת במלוא שטחה. ארגון חזבאללה בתמיכת סוריה ואיראן כירסם בהתמדה בסמכותה של המדינה הלבנונית עד שנעשה במרוצת הזמן חזק יותר מן המדינה ומצבאה גם יחד. בה בעת נחשב חזבאללה חלק לגיטימי של המערכת הפוליטית ואף זכה לייצוג בממשלה. כיצד אמורה ישראל להגיב, לאחר שתשלים לעכל את לקחי המלחמה האחרונה, אם חזבאללה יתקוף פעם נוספת? כדי לנטרל את טילי חזבאללה בעלי יכולת פגיעה בעומק שטחה של ישראל יהיה על ישראל לכבוש שטחים גדולים בלבנון (הרבה מעבר לדרום לבנון) ולגרום נזקים כבדים לאזרחים תמימים ולתשתיות אזרחיות. או שמא על צה"ל להאזין לאותם

פוליטיקאים ומומחים, שטענו במהלך המלחמה ב־2006 וביתר שאת אחריה, שלבנון הופכת בהדרגה למדינת אויב הנשלטת בידי חזבאללה ולכן אין לישראל ברירה אלא להרוס (או לאיים להרוס) את התשתיות של לבנון אם ישגר חזבאללה את טיליו לעבר שטחה. לחלופין, יש הטוענים שעל ישראל יהיה במקרה כזה לכוון את אשה אל שתי פטרונותיו של חזבאללה, איראן וסוריה, ששקדו בציניות על טשטוש ההבחנה בין חזבאללה ובין המדינה הלבנונית. אופציה זו מעוררת את השאלה האם תרצה ישראל להעמיק את המשבר בהסתבכות במלחמה אזורית. לטווח הקצר שרדו פואד סניורה, ממשלתו ו"קואליציית 14 במרס" את תוצאותיה של מלחמת 2006 ואף התחזקו במידה מסוימת אחרי החלטת מועצת הביטחון 1701. חזבאללה חיזק את המוניטין שלו בלבנון ובאזור בשל יכולתו לעמוד בהצלחה מול צה"ל, אך גם היה מטרה לחצי ביקורת על שגרר את לבנון למלחמה, שגבתה ממנה מחיר כה יקר. הביקורת הייתה חריפה דייה לגרום לחסן נצראללה להודות באחד מנאומיו, שאילו ידע מראש למה תוביל החטיפה ב־12 ביולי, היה נמנע מלבצע אותה.³ בשנים הבאות נחלשה תמיכתן של ארצות־הברית וצרפת ב"קואליציית 14 במרס". הקואליציה עצמה החלה מתפוררת כך שחזבאללה לא התקשה לחדש ולהעצים את חתירתו להשתלטות על המדינה הלבנונית. בישראל נפגעה סמכותו של ראש הממשלה אולמרט, אך הוא הצליח לשרוד את המשבר המיידני. שר הביטחון, עמיר פרץ, הרמטכ"ל דן חלוץ ושלושה קצינים בכירים התפטרו מתפקידיהם בשל הביקורת הציבורית על אופן ניהול המלחמה. תוצאה אחרת של המלחמה לא ניכרה מיד אחריה, אך זכתה לחשיבות במועד מאוחר יותר.

אולמרט וראשי הממסד הביטחוני של ישראל הגיעו למסקנה שחינוי לפוגג את האיום של הציר המשולש איראן-סוריה-

חזבאללה על ישראל וכי הדרך היעילה ביותר להשיג זאת היא חידוש המשא ומתן עם סוריה, שקרס בשנת 2000. עניינו של אולמרט בחידוש "האופציה סורית" הוגבר כאשר הבין שעליו לגנוז את תוכנית ההתכנסות בגדה המערבית.

משא ומתן עם סוריה והרס הכור הגרעיני שלה

עשור של משא ומתן ישראלי-סורי הסתיים במרס 2000 אחרי כישלון פסגת קלינטון-אסד בז'נווה (ראו פרק 4). המשא ומתן לא חודש בשבע השנים הבאות בשל כמה סיבות. חאפט' אל-אסד נפטר ביוני 2000 ובנו ויורשו בשאר, נזקק לכמה שנים לבסס את שלטונו וסמכותו. לאריאל שרון, שעמד בראשות ממשלת ישראל ב-2001, לא היה כל עניין בחידוש המשא ומתן עם סוריה. כפי שראינו, שרון היה ממוקד בסוגיה הפלסטינית ולא היה לו עניין להקדיש זמן, תשומת לב והון פוליטי למסלול שיחות שלא האמין בו. שרון הסתגל לרעיון שלא יהיה מנוס מוויתורים לפלסטינים, אך הוא לא רצה לרדת מרמת הגולן. בגישתו זו תמך בעל בריתו הבכיר ג'ורג' וו' בוש שאחרי המלחמה בעיראק פיתח עוינות גוברת והלכת לסוריה ולנשיאה. לא היה בכוחו של בוש ליזום מבצע צבאי נגד סוריה, אך הוא וממשלו ניצלו את חקירת רצח חרירי ואת הרעיון להקים לצורך זה בית דין מיוחד כדי לצור על אסד ולבודד אותו. מצב דברים זה הוא שהניע את אסד לשגר לשרון שליחים ולהציע לחדש את המשא ומתן עם ישראל. שרון הדף יוזמות אלו ללא היסוס.⁴

עם עלייתו לשלטון הייתה גישתו של אולמרט דומה לזו של שרון. היא השתנתה אחרי המלחמה בלבנון אך אולמרט לא יכול להתעלם מעמדתו השלילית של בוש. אסד ראה את המשא ומתן עם ישראל כאמצעי להיחלץ מן הבידוד הדיפלומטי שהטילה

עליו ארצות־הברית, ובמידה פחותה, צרפת ובעלות בריתה האירופיות. אולמרט העלה את הסוגיה בפני בוש, שהשיב לו כי הוא עצמו מתנגד לחידוש המשא ומתן עם סוריה אך הוא לא יחסום את דרכו של אולמרט. אולמרט בחר להשתמש בתורכיה לצורך כינון הקשר עם סוריה. תורכיה בהנהגתו של רג'פ טאיפ ארדואן ניהלה מדיניות חוץ שהוגדרה על ידי שר החוץ דאוטרלו כמדיניות "של אפס סכסוכים". תורכיה, שנדחתה על־ידי האיחוד האירופי, פנתה מזרחה והחלה בבניית עמדת השפעה בסביבתה המיידית. סיום הסכסוך הממושך עם סוריה היה חלק ממדיניות חדשה זו. בשאר אל־אסד היה להוט לשתף פעולה, ובין שתי המדינות ושני המנהיגים נבנו יחסים טובים וקרובים. לתורכיה היה עניין רב לתווך בין ישראל לסוריה. תפקיד זה מתאים למדינה המבקשת לבנות השפעה אזורית. למנהיגי תורכיה קסם גם הרעיון שתפקיד שהיה שמור בעבר לארצות־הברית ונשלל מבעלות בריתה האירופיות, ייפול לידיהם.

התיווך התורכי בין ישראל לסוריה החל בפברואר 2007 בערוץ חשאי. בהסכמתו למתכונת של תיווך הלך אולמרט כברת דרך ניכרת לעבר העמדה הסורית. מאז ומתמיד גרסה סוריה שבמשא ומתן עם ישראל אין להפריד בין סוגיות של מהות וסוגיות של נוהל. בסבבי המשא ומתן של שנות ה־90 עמד חאפט' אל־אסד על כך שהנושאים והנותנים הסורים לא ייפגשו עם הישראלים אלא בנוכחות נציגים אמריקנים. לזידו של אסד, משא ומתן דו־צדדי ישיר היה בחזקת נורמליזציה דיפלומטית שלא הייתה מקובלת עליו, לפחות לא באותו שלב. החלטה זו הופרה רק פעם או פעמיים בעשור של שיחות. בשל כך נראתה הסכמתו בדצמבר 1999 לשדרג את המשא ומתן המתחדש עם ראש ממשלת ישראל בצדק כפריצת דרך מהותית. בשיחות ההכנה שקדמו לחידוש המשא ומתן עם ממשלת אולמרט עמד

בנו, בשאר, על כך שהערוץ הישראלי-סורי לא יחודש במתכונת של משא ומתן ישיר אלא בתיווך של צד שלישי וכי רק כאשר ישתכנע כי בתיווך הוכשרה הקרקע להשגת הסכם המקובל עליו – יסכים למגע ישיר. בהתחשב בכך שאולמרט, בעצם הסכמתו לחידוש המשא ומתן העניק לאסד הישג דיפלומטי חשוב מול המאמץ האמריקני לבודד אותו, יכול היה ראש ממשלת ישראל להתעקש על מתכונת אחרת, אך הוא בחר שלא לנהוג כך. סבבי התיווך התורכי התקיימו באנקרה, כשדיפלומטים תורכים מעבירים מסרים וטקסטים בין הצוותים הישראלי והסורי שלא נפגשו פנים אל פנים. דבר התיווך לא נשמר בסוד זמן רב, שכן לשני הצדדים היה עניין בכך שיודע בפומבי: בשאר אל-אסד ביקש להיחלץ מן הבידוד הדיפלומטי שג'ורג' בוש חתר לכפות עליו, ואילו אולמרט ביקש לשדר לציבור הישראלי מסר של תקווה בתקופה עגומה.

באפריל 2008 במהלך ראיונות חג שהעניק לתקשורת לקראת הפסח, החל אולמרט לדבר בפומבי על המשא ומתן שמתנהל עם סוריה. אולמרט הדגיש כי מדובר במשא ומתן רציני וכי הוא ער לחלוטין להשלכותיו של הסכם אפשרי עם סוריה: "אני אומר רק דבר אחד, ואני אומר אותו במלוא הרצינות והכוונה: יש מקום לנהל תהליך שייצר הסכם ישראלי-סורי. הסורים יודעים שאני רוצה בכך, הם יודעים את ציפיותי ואני יודע את ציפיותיהם". לנוסח הדברים הייתה משמעות רבה. הייתה זו דרכו של אולמרט לומר לבני-שיחו הסורים בפומבי, כפי שכבר עשה בצנעה, שהוא אימץ למעשה את ה"פיקדון" של רבין במשא ומתן של שנות ה-90 ובו נכונות ישראלית עקרונית לנסיגה מלאה מרמת הגולן.⁵ זמן קצר לאחר מכן, ב-21 במאי 2008, הודיעו ישראל וסוריה במקביל ובנפרד על כך שהן מקיימות ביניהן שיחות עקיפות העשויות להתפתח למשא ומתן מלא. ייתכן כי מועד ההודעה היה

קשור להחרפת הבעיות האישיות-משפטיות שמולן ניצב אולמרט ובגינן התפטר מתפקידו ארבעה חודשים אחר כך. בתקופה שבין פתיחת המשא ומתן הישראלי-סורי העקיף בפברואר 2007 להודעה של מאי 2008 אירעה התפתחות דרמטית. ב־6 בספטמבר 2007 השמיד חיל האוויר הישראלי כור גרעיני בכיבאר שליד דיר א־זור, בצפון-מזרח סוריה, שהלך ונבנה בעזרת צפון קוריאה. פרטים רבים הנוגעים לאפיזודה זאת עדיין נשארו חסויים, אך אין ספק בכך שצפון קוריאה עסקה בבניית כור מאותו דגם ששימש אותה לפיתוח הנשק הגרעיני שלה עצמה. כאשר השיג המודיעין הישראלי הוכחות ברורות לקיומו של הפרויקט, פנה אולמרט לנשיא בוש והציע שארצות-הברית תשמיד את הכור הקוריאני-סורי. כאשר התחוויר לממשלת ישראל שארצות-הברית עלולה להחליט שלא לפעול בדרך זאת וכי בכל מקרה עלולה ההחלטה להתעכב, החליטה ישראל לפעול בעצמה. זאת הייתה פעולה מסוכנת שבוצעה בקלות יחסית. בהשוואה להשמדת הכור העיראקי ב־1981 או לאפשרות של תקיפת מתקניה הגרעיניים של איראן היה הכור הסורי מטרה קלה יחסית, שנמצאה בטווח הטיסה של המטוסים הישראליים. יתרה מזאת, כיוון שאסד הסתיר את קיום הפרויקט מצבאו שלו, נותר הכור ההולך ונבנה ללא הגנה של טילי קרקע-אוויר ותותחי נ"מ. השאלה העיקרית הייתה כיצד יגיב אסד על התקיפה הישראלית.

התלכדות אינטרסים הקלה על ניהול המשבר אחרי השמדת הכור הסורי. סוריה, ארצות-הברית וישראל – כל אחת מסיבותיה שלה – היו מעוניינות בצמצום הסיקור התקשורתי וההתעניינות באירוע. אסד הבין היטב כי סיקור תקשורתי נרחב יגביר את הלחץ עליו להגיב. אסד היה נועז ואף חסר אחריות דיו כשנכנס להרפתקה הגרעינית בצוותא עם צפון קוריאה, אך הוא הפגין שליטה עצמית מרשימה, כאשר החליט שתגובה צבאית לא

תואמת את האינטרסים של סוריה. האיפוק של אסד נבע גם מן המבוכה שנגרמה לו בעליל, כאשר נתפס בשיתוף פעולה בלתי חוקי בסוגיה כה רגישה עם חברה ב"ציר הרשע" של הנשיא בוש. ההנהגה הישראלית מצדה הייתה נחושה לחסוך מאסד בושת פנים כדי להפחית את הלחץ עליו להגיב. ההנהגה הישראלית החליטה על מדיניות של שתיקה והצליחה באורח יוצא דופן לאכוף אותה. את ממשל בוש הטריד בראש ובראשונה הממד הצפון קוריאני של הפרשה. הממשל חתר להגיע עם צפון קוריאה להסכם על פירוק הנשק הגרעיני שלה או על הקפאתו ודאג נוכח ביקורתם של אנשי האגף השמרני. אלה התנגדו להסכם כזה והיו צפויים לטעון שאין לסמוך על צפון קוריאה, הנושאת ונותנת על התפרקות מנשק גרעיני אך מייצאת טכנולוגיה גרעינית למדינות אחרות. השתיקה הרשמית של ארצות-הברית נמשכה עמוק לתוך 2008. מידע על הכור הסורי והריסתו שוחרר לראשונה על-ידי פקידי ממשל אמריקנים והועשר בדוחות שפירסמה הסוכנות הבין-לאומית לאנרגייה אטומית בווינה. ישראל ממשיכה לשמור על שתיקה. לכן, שעה שמידע על השמדת הכור הסורי התפרסם מיד לאחר האירוע, הוא זכה לאישורים רשמיים או רשמיים למחצה רק בשלב מאוחר הרבה יותר. לאחר ששכחו גלי ההדף של אפיזודה זאת, חודש התיווך התורכי ומהלך הדברים שיקף את התמורה שחלה במשוואת היחסים הישראלית-סורית אחרי שנת 2000. סוריה נותרה מעוניינת בהשבת הגולן ובבניית מערכת יחסים משופרת עם ארצות-הברית, אך בישראל, הציפייה לנורמליזציה דיפלומטית עם סוריה איבדה את מרכזיותה. כפי שניסח זאת הדיפלומט האמריקני בדימוס, מרטין אינדיק, הוחלפה נוסחת "שטחים תמורת שלום" בנוסחה "שטחים תמורת שינוי אוריינטציה אסטרטגית"⁶. במילים אחרות, בשעה שסוריה המשיכה להתעקש על נסיגה ישראלית לקווי 4 ביוני

(עם אפשרות של גמישות בסימון קווים אלה), ישראל הייתה מעוניינת פחות בפירוט המרכיבים של "יחסי שלום נורמליים" ויותר בהתחייבות סורית לשנות את אופי יחסיה עם איראן ועם חזבאללה. בשלב האחרון של מבצע התיווך עסקו התורכים בהעברת שאלות ותשובות בין הצדדים בניסיון להבהיר את עמדותיהם בסוגיות אלו. סוריה העבירה רשימה של שש נקודות ציון ברמת הגולן ורצתה להבטיח שהגבול העתידי ימתח ביחס אליהן ואילו ישראל ביקשה תשובות ספציפיות וקונקרטיות באשר ליחסיה העתידיים של סוריה עם איראן ועם חזבאללה.

זה היה הרקע לנסיעתו של אהוד אולמרט ב־22 בדצמבר לאנקרה לפגישה מכרעת עם רג'פ טאיפ ארדואן, ראש ממשלת תורכיה. לו היו הדברים הולכים למישרין היה שר החוץ הסורי, וליד אל-מועלם, מצטרף לפגישה ופותח בכך משא ומתן ישיר. אך הדברים לא התקדמו כרצוי, ומועלם לא הגיע לפגישה. הסורים לא היו מרוצים מנוסח התשובה הישראלית ביחס לסימון הגבול, אך יותר מכך הפריעה להם העובדה שאולמרט התפטר באוגוסט בגלל בעיותיו המשפטיות והוא עמד בראש ממשלת מעבר. אירוע דומה התרחש בעבר (בזמן המשא ומתן עם פרס ב־1995/6) והתופעה חזרה על עצמה ב־2008. סורים, פלסטינים ושותפים אחרים למשא ומתן מעדיפים לחתום על הסכמים עם ראשי ממשלות הנמצאים בראשית כהונתם ולא בסופה. למפגש באנקרה הייתה גם תוצאה שלילית נוספת. יומיים אחרי שובו מאנקרה החליט אולמרט (נוכח ירי טילים רצוף) על פתיחת מבצע "עופרת יצוקה", מתקפה רחבת היקף נגד חמאס בעזה. ארדואן רתח מכעס. הוא – תומך מובהק של חמאס – חש שהדבר מציג אותו כמי שידע מראש על הפעולה הישראלית. בכל מקרה, יחסי ישראל עם תורכיה הידרדרו, והשתלשלות דברים זו החמירה עד מאוד את תגובתו של ארדואן, מנהיג מהיר חמה ורגיש לכבודו.

מאמץ מחודש להסכם ישראלי-פלסטיני

עם החתימה על הסכם הפסקת האש בלבנון באוגוסט 2006 ביקש אולמרט לחדש את המשא ומתן עם מחמוד עבאס, אך הפגישה הבאה בין השניים התקיימה רק בדצמבר 2006. הייתה זאת הראשונה מתוך שלושים ושש פגישות, שהתקיימו עד ספטמבר 2008. בעוד מסלול זה מתנהל החליט ממשל בוש ב-2007 לאמץ ולהוביל את החתימה על הסכם ישראלי-פלסטיני כולל. נתוני הפתיחה לא הבטיחו רבות. מלחמת לבנון ושרשרת הטענות והחקירות בכל הנוגע להתנהלותו האישית של אולמרט החלישו את מעמדו. עבאס נתפס כמנהיג חלש, נטול יכולת לרענן את שורות הפת"ח ולהנהיג בארגון רפורמות חיוניות, וכמי שלאמיתו של דבר תלוי בסיוע אמריקני וישראלי כדי לקיים את שליטתו בגדה המערבית מול אתגר חמאס. הוא עסק בביסוס שלטונו בעזה וטיפח תדמית של ישות דינמית ובלתי מושחתת, הקשורה ל"ציר ההתנגדות" שנמלא עוזו אחרי מלחמת לבנון השנייה. לנשיא בוש נדרש זמן עד שהתרגל בהדרגה לרעיון שארצות-הברית תיזום ותקדיש מאמץ מחודש לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בסופו של דבר, הוא הסכים לארח באנאפוליס ליד וושינגטון ועידה בין-לאומית, שנועדה להאיץ את המהלך, ובינואר 2008 אף הכריז שבכוונתו ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני לפני שיסיים את כהונתו שנה לאחר מכן. היחלשות מעמדה של ארצות-הברית באזור (עקב המלחמות בעיראק ובאפגניסטן) והעובדה שהנשיא לא שיקע עצמו במאמץ, אלא הותיר את עיקר המלאכה בידי מזכירת המדינה, קונדוליזה רייס, פגמו ביעילות המאמץ המאוחר הזה. ככלל, רייס חתרה להחזיר את מדיניותה של ארצות-הברית בסכסוך הישראלי-ערבי לתלם שממנו סטתה בתקופת כהונתו הראשונה של ג'ורג' וו' בוש. בוש, שהיה ממוקד במלחמה נגד

הטרור, לא שינה את העיקרים שעליהם נשענה ממשלת ארצות-הברית מאז 1967, אך הוא העניק למהלכיה של ישראל במאבק נגד יאסר ערפאת תמיכה חסרת תקדים. כמה מן המרכיבים של מדיניות בוש כפי שבאו לידי ביטוי בנאומו ביוני 2002 – במפת הדרכים ובמכתבו לשרון – נשמרו גם ב־2007-2008, אך ממשל בוש באותן שנים ראה ברשות הפלסטינית תחת הנהגתם של מחמוד עבאס וסלאם פיאד שותף ראוי להסדר קבע. שני גנרלים אמריקנים הוצבו באזור. גנרל ג'ים ג'ונס (שהתמנה אחר כך ליועץ הראשון של אובמה לביטחון לאומי) שוגר כשליח מיוחד למעקב אחר יישום מפת הדרכים בידי הישראלים והפלסטינים. גנרל קית דייטון החליף את גנרל ויליאם וורד כמתאם הביטחון בין ישראל לרשות הפלסטינית והקדיש את עיקר מאמציו לבניית שירות ביטחון פלסטיני אפקטיבי. בניית ביטחון, מאבק בטרור, רפורמה שלטונית והחייאת הכלכלה היו יסודות מדיניותו של סלאם פיאד, ראש ממשלת הראשות הפלסטינית. פיאד, שפעל ללא בסיס פוליטי משל עצמו, אימץ מדיניות של בנייה מלמטה כשהוא מניח בשיטתיות את היסודות להקמת מדינה פלסטינית. ממשל בוש גייס את ראש הממשלה הבריטי לשעבר, טוני בלייר, לסייע למאמץ זה כשליח הקוורטט ושיכנע את מדינות המפרץ העשירות להזרים כספים לכלכלת הגדה המערבית. הממשל גרס כי הצלחת מאמצים אלה תסייע לשכנע את ישראל להתקדם במשא ומתן ותפגין את הניגוד הבולט בין גדה מערבית משגשגת לרצועת עזה עגומה בשליטת חמאס.

מאמצים אלה עלו בקנה אחד עם הגישה שביסוד מפת הדרכים, אך למעשה החליטו ממשל בוש וממשלת אולמרט על שינוי כיוון חד, כאשר הסכימו לחתור לפתרון קבע ולדלג על שלב הביניים, ששימש מרכיב מרכזי של הפעילות הדיפלומטית בחמש השנים הקודמות. המהלך החדש זכה לזריקת עידוד בוועידת אנאפוליס

שנערכה ב־25-27 בנובמבר באקדמיה של הצי האמריקני ליד וושינגטון.

היה זה אירוע מרשים, שהשתתפו בו משלחות מארצות־הברית, ישראל, הרשות הפלסטינית, חברי הקורטט וכמה מדינות ערביות ואסלאמיות. השתתפותה של סוריה אושרה ברגע האחרון. הנשיא בוש (להבדיל ממזכירת המדינה) לא היה להוט לארח משלחת סורית, ואילו לסוריה היו רגשות מעורבים בנוגע להשתתפות פסיבית בוועידה, שנועדה לשדרג ולהאיץ את המסלול הפלסטיני. בסופו של דבר החליטה סוריה לשגר נציג זוטר יחסית. האווירה החגיגית וגינוני הטקס של ועידת אנאפוליס נועדו לסייע בבניית מומנטום עבור המשא ומתן המחודש. ההתכנסות ננעלה בפרסום הודעה משותפת ישראלית־פלסטינית. הצדדים הודיעו על כוונתם לפתוח מיד במשא ומתן דו־צדדי במגמה לסיים אותו לפני תום 2008. אולמרט ועבאס הסכימו להיפגש מדי שבועיים כדי לסייע בקידום המשא ומתן. הפגישה הראשונה נערכה ב־12 בדצמבר 2007. המשא ומתן עצמו התפצל לשני מסלולים. שיחות העבודה נערכו בין משלחת בראשות אבו עלאא (שהיה למעשה מעין משנה למחמוד עבאס) ומשלחת בראשות שרת החוץ ציפי לבני (שיחסיה עם אולמרט היו צוננים), אך השיח והשיג החשוב התנהל בין אולמרט ובין מחמוד עבאס. הפגישה האחרונה בין השניים, ב־16 בספטמבר 2008, הסתיימה ללא תוצאה ברורה. הרבה נאמר על שיח ושיג זה. השניים דנו במספר רב של סוגיות ושניהם הסכימו על הוויתורים המתוארים בפרוטרוט להלן. בפגישה האחרונה עם עבאס ב־16 בספטמבר 2008 הציג אולמרט את העמדות מרחיקות הלכת ביותר שהציע ראש ממשלה ישראלי לבן־שיח פלסטיני. אך עבאס נמנע מלהשיב בחיוב או בשלילה. בהתחשב במבוי הסתום שאליו נקלעו היחסים בין ישראל לרשות הפלסטינית בשנים 2009-2011 ולהחרפת

הסכסוך ביניהן מצטייר הכישלון במיצוי המשא ומתן של 2007-2008 באור עגום במיוחד. משא ומתן זה תועד בפומבי בפירוט יוצא דופן. אהוד אולמרט פירסם בעיתונות חלקים מספרו. צרור מאלף של מסמכים מארכיון מחלקת המשא ומתן הפלסטינית שבראשה עמד סאיב עריקאת הודלפו לאל-ג'זירה במגמה להביך את מחמוד עבאס ואנשיו. בסתיו 2011 פירסמה מזכירת המדינה לשעבר, קונדוליזה רייס, את ספר הזיכרונות שלה ובו פרטים מאלפים על אותו משא ומתן. מקורות אלה מצביעים הן על צמצום פערים ניכר בעמדות שני הצדדים הן על המשך קיומם של פערים משמעותיים בנושאי ליבה.⁷

נקודת המוצא למשא ומתן בין עבאס לאולמרט נקבעה למעשה כבר באמצע שנות ה-90: פתרון של שתי מדינות המבוסס על קווי 4 ביוני 1967 עם חילופי שטחים שיצמצמו את מספר המתנחלים הישראלים המיועדים לפינוי ויבטיחו רציפות טריטוריאלית למדינה הפלסטינית בגדה המערבית. עבאס פתח את השיח והשיג כאשר הניח על השולחן מפה המראה כיצד תוכל ישראל לספח 1.9 אחוזים משטח הגדה ותפצה את הפלסטינים בהחזרת שטח זהה בתחומה. אולמרט, לעומת זאת, ביקש 6.3 אחוזים משטח הגדה המערבית והציע 5.8 אחוזים בשטח ישראל וכן מנהרה באורך ארבעים קילומטר שתחבר בין אזור חברון לרצועת עזה. אולמרט רמז כבר בשלב מוקדם שיהיה מוכן להסתפק ב-5.9 אחוזים משטח הגדה. עבאס טען מנגד כי בהתחשב בכך שהיישובים הישראליים העיקריים תפסו 1.1 אחוזים משטח הגדה, הרי ההצעה שהציע, לוותר על 1.9 אחוזים הייתה מספקת בהחלט (בהתאם להצעתו, כ-60 אחוז מתוך כשלוש מאות אלף התושבים הישראלים בשטח הגדה יישארו במקומם עם סיפוח היישובים שגרו בהם לישראל ואילו יותר ממאה אלף ישראלים יצטרכו להתפנות). פשרה אפשרית הצטיירה גם בסוגיית

ירושלים. אולמרט ויתר במהלך המשא ומתן על עמדתו המקורית שלפיה ירושלים רבתי כפי שכונתה אחרי הסיפוח של 1967 – סיפוח שהפלסטינים ומרבית הקהילייה הבין-לאומית לא הכירו בו – הייתה שטח ריבוני ישראלי ולפיכך לא נתון למיקוח. הוא הסכים לאחר מכן לדון גם בשטחים אלה כ"שטחים כבושים" שעל סיפוחם או סיפוח חלק מהם יש לפצות את הפלסטינים. ויכוח עז המשיך להתנהל סביב שלושה יישובים גדולים שנחשבו בדרך כלל ככאלה המצויים מחוץ לגושי ההתיישבות הגדולים: אפרת, מעלה אדומים ואריאל. אולמרט טען כי לשום ראש ממשלה ישראלי לא תימצא העוצמה הנדרשת לפנות יישובים אלה, ואילו עבאס טען כי השלושה, בייחוד אריאל, יפגעו ברציפות הטריטוריאלית ובכושר החיות של המדינה הפלסטינית העתידה. בסופו של דבר נותרה סוגיית אריאל אבן נגף בלתי פתורה.

סוגיית ירושלים נחשבה מאז ומתמיד, לצד תביעת השיבה הפלסטינית, מכשול בלתי פתיר. במשא ומתן בין אולמרט לעבאס הושגה התקדמות רבה ומפתיעה ברוב הנושאים המרכיבים את "סוגיית ירושלים", אך בסופו של דבר לא הושגה הסכמה מלאה. שני המנהיגים קיבלו את הרעיון שהוצע בסוף 2000 כאחד ה"פרמטרים של קלינטון" ולפיו השכונות היהודיות של ירושלים תשתייכנה לחלק הישראלי של העיר ואילו השכונות הערביות תצורפנה לירושלים הערבית. סוגיה אחת שנותרה בלתי פתירה הייתה סירובו הנחרץ של עבאס להכיר בהר חומה כשכונה יהודית לגיטימית. אולמרט היה גמיש למדי בכל הנוגע לאתרים היהודיים, האסלאמיים והנוצריים באזור המכונה "האגן הקדוש". הוא הציע שאזור זה ינוהל כמעין פיקדון על-ידי ועדה המורכבת מחמש מדינות – ישראל, פלסטין, ערב הסעודית, ירדן וארצות-הברית. עבאס הסכים עקרונית, אך נקודה אחת נשארה בלתי

פתורה. אולמרט רצה שהשכונות הנקראות אבו-תור וסילוואן וכן "עיר דוד" הסמוכה ייכללו ב"אגן הקדוש" ואילו עבאס טען שדבר זה אינו ולא יהיה מקובל על הפלסטינים.

בסוגיה הקשה האחרת, סוגיית הפליטים, סירב אולמרט לקבל את התביעה הפלסטינית להכרה ישראלית בעיקרון של זכות השיבה שבצדו מימוש חלקי על בסיס נוסחה מוסכמת בנוגע למספר הפליטים שיוכלו לשוב במהלך תקופה מוגדרת, אך התקרב לקבלת הנרטיב והטרמינולוגיה הפלסטיניים בסוגיית הפליטים. לשון אחר, אולמרט הסכים להכיר בכך שישראל נושאת באחריות, חלקית לפחות, לבריחת הפליטים הפלסטינים במהלך מלחמת העצמאות ואחריה, אבל הוא גם עמד על כך שלטקסט תצורף ההתייחסות לסבלם של הפליטים היהודים שנמלטו מארצות ערב באותה תקופה. במונחים מעשיים הוא הסכים לקבל חמשת אלפים פלסטינים לתוך גבולות ישראל ורמז לכך שיהיה מוכן להעלות את המספר ל-15 אלף.

נוסף על הכרה בסבלם ובכאבם של הפליטים הפלסטינים, הסכים אולמרט להשתתף במאמץ הבינ-לאומי לפצות אותם. בתמורה עמד על כך שהפלסטינים יסכימו לנוסחת "סוף הסכסוך וקץ התביעות" שעליה עמד ברק בשנת 2000. לשון אחר, אולמרט דרש הסכמה פלסטינית לכך שהסכם השלום יסיים אחת ולתמיד את הסכסוך בלי להשאיר פתח לתביעות עתידיות נגד ישראל. הצעותיו של אולמרט בנוגע למספרי הפליטים הפלסטינים שיורשו להיכנס לישראל גופא לא היו מקובלות על עבאס. הוא טען כי מדובר במספר "זניח" ביחס לאוכלוסייה של חמישה מיליון פליטים וצאצאיהם. אולמרט הגיש את הצעתו האחרונה והמקיפה ביותר ב-16 בספטמבר 2008. להצעה נספחה מפה שאותה הניח על השולחן. עבאס רצה לקחת את המפה איתו, אך אולמרט התנה זאת בכך שעבאס יחתום עליה. עבאס סירב. עבאס לא דחה את

הצעתו של אולמרט אך לא הגיב עליה, לא בחיוב ולא בשלילה. אנשי הימין הישראליים רואים בעמדתו של עבאס הוכחה לכך שהוא (וכל מנהיג פלסטיני אחר) לא יהיה מוכן להעניק לישראל את "סיום הסכסוך וקץ התביעות" שהיא מבקשת. פירוש נדיב יותר מתרץ את סירובו של עבאס ברתיעה מחתימה על הסכם סופי עם ראש ממשלה ישראלי, שנמצא בדרכו החוצה, ובהנחה שאם שברק אובמה יזכה בבחירות לנשיאות ארצות-הברית, ימצאו בו הפלסטינים שותף נוח יותר. יהיו חישוביו של עבאס אשר יהיו, סירובו לחתום עם אולמרט על ההסכם או למצוא דרך כלשהי לתת ביטוי רשמי לדברים שהסכימו ביניהם הייתה טעות חמורה. המבוי הסתום שהשתרר בין ישראל לפלסטינים בשנים 2009-2011 מדגיש את הדבר ביתר שאת. בהקשר זה ראוי לצטט מספר הזיכרונות של קונדוליזה רייס שהוזכר לעיל. רייס מספרת כי כאשר שמעה מאולמרט לראשונה במאי 2008 על תוכנית ההסדר שהיה מוכן להציע למחמוד עבאס התקשתה להאמין למשמע אוזניה: "האם אני באמת שומעת זאת? תהיתי. האם ראש ממשלת ישראל אכן אומר שהוא יחלק את ירושלים ויעמיד גוף בין-לאומי כאחראי למקומות הקדושים? תתרכזי. תרשמי אתהדברים. לא, אל תרשמי את הדברים, מה אם הדברים יזלגו? אסור להם לזלוג. זה רק בין שנינו". ומאוחר יותר, לאחר שלמדה על כך שבספטמבר 2008 סירב מחמוד עבאס לחתום על הנייר שהניח לפניו אולמרט רשמה לעצמה רייס את הדברים הבאים:

בסופו של דבר יסתלקו הפלסטינים מהמשא ומתן, ותוך זמן קצר יסתלק ממנו גם ראש ממשלה ישראלי חדש. עבאס שמע מישראלים רבים, בהם כמה מיועציו הקרובים של אולמרט, שראש הממשלה שהיה ברווז צולע נעדר

לגיטימיות לממש את העסקה. אבל אילו הביע נכונות לקבל את התנאים יוצאי הדופן שהוצגו לו, זאת יכולה הייתה להיות נקודת מפנה בהיסטוריה הארוכה של הסכסוך הבלתי פתיר. עלול לעבור זמן רב בטרם יציע ראש ממשלה ישראלי הצעה כה דרמטית. אני מסרתי את תיק המשא ומתן ליורשת שלי בתפקיד. התנאים היו כמעט בשלים לעסקה במשמרת שלנו, אך לא בשלים ממש.

רשמית, המשא ומתן הישראלי-פלסטיני לא הסתיים לפני נואר 2009 עם תום כהונתו של הנשיא בוש, אבל הוא נפסק ב־16 בספטמבר 2008 לכל דבר ועניין. בין שני המועדים הועתק הדגש על יחסי ישראל עם הפלסטינים לעזה.

שערי עזה

”רועי רוטברג הנער הבלונדיני אשר הלך מתל-אביב לבנות בית בשערי עזה להיות חומה לנו. רועי – האור בלבו עיוור את עיניו ולא ראה את ברק המאכלת. הערגה לשלום החרישה את אוזניו ולא שמע את קול הרצח האורב. כבדו שערי עזה מכתפיו ויכלו לו.”

שורות אלה הן פסקת הסיום של ההספד שנשא הרמטכ”ל משה דיין בהלווייתו של רוטברג שנרצח בשדות קיבוצו נחל עוז על גבול רצועת עזה באפריל 1956. ההספד של דיין היה לטקסט קנוני בישראל. הוא שיקף את הפסימיזם ואת תחושת המצוקה של אמצע שנות ה-50 ובשנים שאחר כך את התחושה, שבמכלול הסוגיות המרכיבות את הסכסוך הישראלי-פלסטיני בעיית עזה היא הקשה מכול.⁸

כאלה היו גם פני הדברים מאז 2006-2007, כשחמאס זכה בבחירות שנערכו ברשות הפלסטינית ולאחר מכן השתלט על רצועת עזה. עלייתו של חמאס לשלטון בעזה חשפה והחמירה את הבעיות הגלומות בנסיגה הישראלית מעזה ב־2005. ישראל וחמאס כאחד התקשו בקביעת מדיניות זה כלפי זה. במשוואת היחסים ביניהם ישראל מצאה עצמה מול ישות שאינה מדינה, הנשלטת בידי ארגון עוין שסירב לקבל את התנאים שקבע הקוורטט כדי להכיר בו כשותף לגיטימי, ובהם התנערות מטרור ומאלימות ונכונות להכיר בישראל. חמאס נותר קשור לאיראן ולסוריה אך היה תלוי בישראל לצורך מעבר אל עזה וממנה, ולצורכי אספקה, מים וחשמל. לו הייתה ישראל מנסה למוטט את שלטון חמאס בעזה, האם הייתה מצליחה? האם הייתה יכולה לסמוך על שיתוף פעולה של קהיר וראמאללה? ואם לא, האם ישראל רצתה לאתר את היסוד הפרגמטי, שנמצא מתחת לרטוריקה הקיצונית של חמאס ולמצוא מתכונת כלשהי של קיום בצוותא עד שיימצא פתרון יסודי למצב? גם חמאס – הן ההנהגה המקומית בעזה הן ההנהגה החיצונית שישבה בדמשק – נדרש לקבל החלטות בנוגע להמשך דרכו. האם יבקש לבסס את שלטונו ברצועת עזה ולהשתמש בה כבסיס להרחבת שליטתו במועד מאוחר יותר גם לגדה המערבית כדי להחליף את הפת"ח בראשות אש"ף? ואם כן, האם כדאי למצוא מודוס ויונדי עם ישראל או שמא מוטב לו לנסות לממש את דוקטרינת המוקאוומה (התנגדות) למצב עצמו כמי שמוביל את המאבק נגד ישראל ולנסות לשבש את מהלך החיים התקין בדרום ישראל ואת יחסי ישראל עם הרשות הפלסטינית במצרים? שני הצדדים בחרו ככל הנראה בדרך השלילה, שכן ישראל וחמאס נקלעו כעבור זמן קצר למעגל קסמים של אלימות גואה. שנה קודם שחמאס

השתלט על עזה ביצעו חמאס ושותפיו את הפעולה שהסתיימה בהריגת שני חיילים ישראלים ובחטיפתו של גלעד שליט. ישראל הגיבה בפעולת גומלין ברצועת עזה ואחר כך בהטלת סנקציות על מעבר של אנשים וסחורות אל רצועת עזה וממנה. חמאס הגיב בירי רקטות אל הנגב המערבי. דפוס זה חזר פעם אחר פעם במרוצת 2007 וב-2008. כאשר הגיעה מצרים למסקנה שאיראן משתמשת בחמאס (שנוסד כשלוחה פלסטינית של תנועת "האחים המוסלמים") במאמץ לפגוע ביציבותו של משטר מובארכ, היא סגרה את גבולה עם רצועת עזה וכך הפכו החיים ברצועה לקשים עוד יותר, אבל תעשיית ההברחות דרך שפע המנהרות שנחפרו מתחת לקו הגבול בין מצרים לרצועה המשיכה לשגשג. אחד התסמינים המשמעותיים של שקיעת משטר מובארכ היה אובדן השליטה שלו בסיני ובאוכלוסייה הבדואית שהפיקה רווחים נאים מתעשיית ההברחות לעזה. ככלל, ישראל ומצרים שיתפו פעולה נוכח מה שנראה כבעיה של שתיהן, אך היחסים ביניהן לא נעדרו מתח. בפומבי בירכה מצרים על יציאתה של ישראל מעזה ב-2005, אך בדלתיים סגורות מתחו אישים מצרים שונים ביקורת על המהלך הישראלי. מצרים חשדה שישראל מבקשת להניח את הרצועה בחיקה. היא טענה גם שפירוז סיני במסגרת הסכם השלום של 1979 שלל ממנה את היכולת לסגור הרמטית את גבול הרצועה ולמנוע הברחות דרכו ומתחתיו. ישראל הסכימה לתגבור מסוים של הנוכחות הצבאית המצרית בסיני, אך התנגדה בתוקף לפתיחת חוזה השלום ולהכנסת שינויים בו. אספקת הנשק הרצופה דרך המנהרות איפשרה לחמאס ולארגונים קיצוניים אחרים לבנות ולצבור כמויות גדלות והולכות של טילי קסאם וכן טילי גראד בעלי טווח ארוך יותר.

הטבלה הבאה מציגה את מספר שיגורי הטילים מרצועת עזה לישראל בין 2002-2008 מדברת בעד עצמה:

17	2002
123	2003
276	2004
286	2005
1,247	2006
938	2007
1,270	2008

ביוני 2008 נעשה ניסיון נוסף לכונן הפסקת אש בין ישראל לחמאס. בתיווכו של עומר סלימאן, ראש המודיעין המצרי, הושגה הפסקת אש לשישה חודשים. היא לא נשמרה במלואה אך מפלס האלימות ירד בצורה דרמטית. אבל בנובמבר גילתה ישראל מנהרה חדשה שנבנתה מתחת לגדר הגבול בדומה למנהרה ששימשה לחטיפתו של גלעד שליט ב־2006. ישראל הגיבה בסגירת מעבר הגבול; חמאס מצדו הגיב בירי טילים והפסקת האש קרסה. היא בוטלה רשמית על־ידי חמאס ב־18 בדצמבר. תשעה ימים אחר כך פתחה ישראל במבצע "עופרת יצוקה". את תכנונו של מבצע זה ואת מימושו יש לבחון על רקע מלחמת לבנון ב־2006. אהוד אולמרט עדיין כיהן כראש ממשלה; אהוד ברק (שחזר לראשות מפלגת העבודה) שימש שר ביטחון וגבי אשכנזי רמטכ"ל. בקרב ההנהגות האזרחית (שכללה גם את ציפי לבני כשרת חוץ) והצבאית שררו חילוקי דעות באשר להיקף הפעולה ומטרותיה. הגישה המקסימליסטית גרסה שעל ישראל לכבוש את הרצועה, להרוס את התשתית של חמאס ולפגוע פגיעה אנושה בסגל של הארגון, לכבוש ולהחזיק

בציר פילדלפי ולאפשר לרשות הפלסטינית לחזור ולהשתלט על עזה (עבאס מצדו הבהיר לישראל באורח דיסקרטי שלא היה לו עניין לחזור לעזה על "כידוני צה"ל"). אחרים הזהירו מפני מצב שבו ישראל תכבוש את רצועת עזה ותחזיק בה לזמן רב והטיפו לפעולה מוגבלת שתנחית מכה כואבת על חמאס ותבסס מחדש את ההרתעה הישראלית מולו.

כמו בלבנון, המבצע נפתח במהלומה אווירית שכוונה במקרה זה נגד טקס סיום של קורס של משטרת חמאס והסבה לכיתה המסיימת אבדות כבדות. שלא כמו בלבנון, הפעילות האווירית לוותה בפעולה קרקעית, שנועדה לפגוע בתשתיות חמאס ולשבות ולהרוג מספר גדול ככל האפשר מאנשיו. הנחת העבודה של צה"ל הייתה שחמאס שציפה לפעולה כזאת זה זמן מילכד בניינים רבים ברצועה. ככלל, המתכננים הישראלים חתרו לצמצם ככל האפשר את אבדות צה"ל ולכן הרבו להשתמש בנשק כבד גם במחיר של הרס מבנים ופגיעה באוכלוסייתם האזרחית. כיוון שכך, וכיוון שחמאס החליט למזער את אבדותיו שלו בהימנעות מלחימה ישירה, הסתיים המבצע כאשר לצה"ל ולחמאס מספר קטן יחסית של אבדות בשעה שלעיר עזה נגרם נזק רב, ומחיר יקר בנפש נגבה מאוכלוסייתה (לגבי מספר האבדות שוררת מחלוקת, אך ככל הנראה מדובר בכמה מאות). הפעולה הסתיימה ב־18 בינואר. המועד לא היה מקרי. ברק אובמה עמד להיכנס לתפקידו ב־20 בינואר ואנשיו הבהירו לישראל כי הוא מצפה לסיום הפעולה לפני אותו מועד. במהלך הפעולה הרבה חמאס לשגר טילים לטווח בינוני שפגעו באשקלון, בבאר שבע וברחובות. מפרספקטיבה של ארבע שנים אפשר לומר שמבצע "עופרת יצוקה" השיג חלק ממטרותיו. ירי הרקטות מעזה לא נפסק, אך בהשוואה למטחים שהפכו את החיים בשדרות ובמערב הנגב לבלתי נסבלים הוא ירד בצורה דרמטית. אך ישראל שילמה

על המבצע מחיר כבד בכל הנוגע לתדמיתה וללגיטימיות הבין־לאומית שלה. רשתות הטלוויזיה הערביות והבין־לאומיות סיקרה ביסודיות את ההרס המסיבי והאבדות הכבדות ועוררו גלים של גינוי ומחאה. משטרים קיצוניים בוונצואלה ובבוליביה ניתקו את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. ממשלת ארדואן בתורכיה פירסמה הודעות גינוי ארסיות.

הוועדה לזכויות האדם של האו"ם מינתה ועדה בראשות שופט עליון בדימוס מזרומ אפריקה, ריצ'רד גולדסטון (יהודי ולדבריו אף ציוני), כדי לבחון אם בוצעו פשעי מלחמה במהלך הפעולה. המנדט שניתן לוועדה, האורח שבו היא הורכבה ונטיות לבו של גולדסטון עצמו הולידו דוח שהוקיע את ישראל בלשון בוטה יותר מזו שהופנתה כלפי חמאס. מאוחר יותר חזר בו גולדסטון בפומבי מחלק גדול מאישומו כלפי ישראל, אך את הנזק לא היה אפשר עוד לתקן. ככלל, חמאס הקפיד לקיים את הפסקת האש שהושגה בתום מבצע "עופרת יצוקה", אך הג'האד האסלאמי וועדות ההתנגדות העממיות ניצלו את האנרכיה שהשתררה בסיני כדי ליזום פיגועים נגד ישראל משטחה של מצרים. סיכולים ממוקדים נגד יוזמי פעילות זאת הביאו לשני סבבים של ירי רקטות מרצועת עזה לעומק שטחה של ישראל. ישראל ריסנה את תגובתה, במידה רבה בשל החשש מפגיעה קשה ביחסיה הפריכים עם מצרים שאחרי מובארכ. במרס 2012 נמצאה הדרך לסיים את סבב הלחימה עם עזה בהפסקת אש נוספת, אך היה ברי לכול שגל אלימות נוסף ואף חמור עלול לפרוץ בכל עת.

הערות

1. ראו ספרו של הרמטכ"ל לשעבר דן חלוץ, *בגובה העיניים* (משכל: תל אביב, 2010).
2. ראו –
George W. Bush, *Decision Points* (New York, 2010).
3. טלוויזיית אל-מנאר, 22.09.2006.
4. ראו –
Itamar Rabinovich, "The Bush Administration: Israel and Syria 2000–2008", in Itamar Rabinovich, *The View from Damascus* (London, Valentine Mitchell, 2008), pp. 241-354.
5. *ידיעות אחרונות*, 18 באפריל 2008.
6. אינדיק, שם, עמ' 413-415.
7. ב-7.2.2011 פירסם ברנרד אבישי במגזין השבועי של הניו יורק טיימס גרסה מפורטת של המשא ומתן שנשענה על שיחות עם אהוד אולמרט ומחמוד עבאס בכותרת "תוכנית שלום שעשויה היתה להיות". עיקרי תוכניתו של אולמרט מובאים גם בזיכרונותיה של קונדוליזה רייס, שם.
8. ראו –
Daniel Byman and Gad Goldstein, "The Challenge of Gaza: Policy Options and Broader Implications", Saban Center, *Analysis Paper*, 23 (Washington, July 2011).

